

İslamdan Önce Araplar

Prof. Dr. Ahmed Ağırakça

Giriş:

Yer küresinin 13-33 kuzey enlem ve 31-58 doğu boylamları arasında bulunan Arabistan Yarımadasının doğusunda Basra Körfezi ve Umman Denizi,batısında Kızıldeniz, güneyinde Hint Okyanusu ile Aden Körfezi,kuzeyinde Suriye ve Kuzey Mezopotamya bulunmaktadır.

Yaklaşık olarak üç milyon km² olan Arabistan Yarımadasının dördüncü jeolojik devirde oluştuğu hakkındaki kanaat yaygındır.

Tarihçi ve coğrafyacılar Arabistan Yarımadasını üç bölgeye ayırmışlardır.

1- Çöl Arabistan (Arabia Petra) :

Arabistan iç bölgesi olarak kabul edilen bu kısım genellikle Teyma, Vadiu'l Kura, Dumetül-Cendel ve çevresinden ibarettir.

2- Taşlık Arabistan (Arabia Petreca):

Yarımadanın kuzey kısımları Necid ile Tihame ve çevresinde Taşlık Arabistan olarak kabul edilir.

3- Mes'ud Arabistan (Arabia Fellix) :

Arabistan Yarımadasının güney kısımları olup Sebe', Ma'rib, Hadramut, Umman, El-Hicr ve çevresinden meydana gelmektedir.

Tabii coğrafyası itibariyle Arabistan Yarımadasını beş ayrı bölgeye ayırmak mümkündür.

1- Doğu Arabistan : Ra'sul –Had burnundan başlayıp Hürmüz boğazına ve Irak'a uzanan kısımdır. Bu bölgenin Umman topraklarında volkanik dağlar mevcut olup kumlu arazilerin hakim olduğu bir yapıya sahiptir. Ayrıca petrol rezerveleri bakımından da gâyet zengindir.

2- Batı Arabistan: Kızıldeniz sahilleri ile kısmen dağlık kesimlerden oluşmaktadır. Bu bölgede sahilin hemen gerisinde kuzeyden güneye uzanan ve "Serat" adı verilen sıradağlar vardır. Medine, Hicaz, Assir ve Yemen sıra dağları olarak dört kısma ayrılmaktadır.

3- Güney Arabistan: Babül - Mendeb boğazının Şeyh Said denilen noktasından başlayarak Ra'sul -Had burnuna uzanır. Bu kısımda da sahil ve dağlık kısımları göze çarpar. Tihame Hadramut ve Umman bölgeleri güney Arabistan'ın sahil kısımlarını; Hadramut ve Kemer dağları da bölgenin dağlık kısımlarını oluşturmaktadır.

4- İç Sahalar : Yarımada'nın hemen hemen üçte birini oluşturan bu kısımlar tamamen çöllerle kaplıdır. Rub'ul -Hâli büyük Nüfud ve Küçük Nüfud (Dehna) çölleri diye üç ayrı bölgeye ayrılmıştır.

Rub'ul - Hâli Çölü : Necid'ten Hadramut'a Assir'den Umman' a kadar uzanan bir milyon km²'lik kısımdan ibarettir.

Büyük Nüfud Çölü de Necid bölgesinin kuzeyinden başlayıp bu günkü Ürdün'e kadar uzanır. Necid'ten Şammar Dağları ile ayrılmaktadır.

Küçük Nüfud veya Dehna çölü olarak bilinen kısımlar ise Necid ile El-Ahsa arasında kalan çöl bölgesidir. Kuveyt'in güney kısımlarını oluşturmaktadır.

5- Necid Bölgesi :Güneyden Rub'u'l-Hali batıdan Hicaz, kuzeyden Büyük Nüfud, doğudan da Dehna Çölü ile çevrili olan Necid bölgesi merdiven şeklini andıran bir yayladır. Kumlarla kaplı bölgenin yanısıra Şammar, Ece ve Selma Dağları gibi meşhur ve bilinen dağlar da bu bölgede bulunmaktadır.

Arabistan'ın en önemli yerleşim, şehir ve bölgelerine gelince ise genellikle sahil kesimleri ve buralara yakın yerlerde kurulmuştur. Bu bölgeler Hicaz, Mekke, Yesrib ve Taif şehirlerinden oluşmaktadır. Yemen bölgesi Mesut Arabistan'ın merkezi olup, burada Sah'a ve Ma'rib gibi şehirler vardır.

Ayrıca Aden, Hadramut, Mehre, Bahreyn, Necid, Umman ve Taşlık Arabistan'ın bir kısmı olan Sina Yarımadası Arabistan'ın en önemli yerleşim alanlarıdır.

Sami Kavimler

Tufandan sonra insanlık Hz.Nuh'un evladı olan Sam, Ham ve Yafes'den türemiştir. Bunlardan Sam, genellikle Arap ve Farisilerle İbranilerin atası kabul edilir.

Sami kavimlerin ilk çağlarda Mezopotamya, Suriye ve Filistin bölgelerinde yaşadıkları görülmektedir. Sami ırkın ilk devlet kuran grubu Ârâmililerdir. Âramiler Mezopotamya ve Kuzey Arabistan bölgelerinde yaşamışlardır. Süryânî ve Keldânîler Ârâmilerin birer koludur. İbrânîler de Filistin, Suriye ve sahillerinde ikamet etmişlerdir. Bunlar da orta zaman Sami Kavimleri kabul edilir.

Sâmi ırkın enson ve en mühim kısmı olarak kabul edilen Araplar ise, Arabistan Yarımadasının muhtelif yerlerinde, Sîna ve Irak bölgesinde yerleşmişlerdir.

- * Sâmiler tarihte bilinen ilk İmparatorluklardan
- * Akad İmparatorluğunu (M.Ö. 2725 - 2543)
- * 1.Bâbil İmparatorluğunu (M.Ö. 1830 - 1530)
- * 2.Bâbil İmparatorluğunu (M.Ö. 612 - 538)
- * Asurlular (Krallığı) (M.Ö. 2000 - 600) İmparatorluklarını kurmuşlardır.

Ayrıca Sâmi ırka mensup bu devletlerin yanı sıra Sâmilerin varlığını sürdüren en mühim kolu olan Araplar da mîlattan önceki dönemlerde çeşitli şekillerde varlıklarını sürdürmüş ve bir çok devlet kurmuşlardır.

Arapların tarihte kurdukları devletlere geçmeden önce Arapların tarih sahnesine hangi isimlerle hangi gruplar halinde ortaya çıktıklarını görmeye çalışalım.

Araplar

Sâmi ırka mensup Arabistan Yarımadası ve çevresinde yaşayan ve Arapça konuşan ırktır. Hz. Nuh'un üç oğlundan biri olan Sam'ın soyundan geldiklerini belirtmiş olduğumuz Araplar bu günkü Arabistan Yarımadasının en verimli kısımlarına yerleşerek buraları yurt edinmişlerdir.

Tarihçi ve araştırmacılar Arapları tarih sahnesine çıkışlarına göre üç ayrı gruba ayırmışlardır.

- *Arab-ı Bâide (Tarihin derinliklerinde kalıp helak olmuş Arap toplulukları)
- *Arab-ı Ârîbe (Aribe Arapları veya Kahtaniler, asıl araplar)
- *Arab-ı Müstarebe (Müstâ'rebe Arapları ve Arab-ı Bakiye, soyları devam eden araplar) diye ayıran araştırmacılar da mevcuttur.

Araplar ayrıca güney ve kuzey Arapları diye de ikiye ayrılmışlardır. Güney Arapları'na Yemenli, kuzey Arapları'na da Hizârhi adı verilir.

Arab-ı Baide: Arab-ı Ârîbe veya el-Arba olarak da bilinen Arab-ı Baide Arapların en eski kolu ve hatta ilk ataları olup Amalika, Ad, Semud, Tasım, Cedis, Umeym, Ubeyl, İlk Cürhüm, Hadura gibi zamanla izleri kaybolmuş kabilelerden meydana gelmektedir.

Tarihçiler Sîna Yarımadasından başlayarak Hicaz bölgesine kadar olan kısımlarda oturan buralarda hüküm süren en eski Arap topluluğunun Amalik veya Amalika olduğunu söylerler. Bazı tarihçiler Amaliklerin Babil kitabelerinde geçen Malik veya Malûklar olduğunu belirtirler.

Ad Kavmi :

Kur'an-ı Kerim'in ifadesi ve tâbiriyle el-Ahkaf yâni kum tepelerinin bulunduğu çöllerde yaşayan bir kavim olarak bilinen ve Arapların en eski topluluğu kabul edilen topluluktur. Hud (a.s.)'ın Peygamber olarak gönderildiği bu kavim Umman ve Hadramut arasındaki çölde yaşadığı tahmin edilmektedir. Araplar arasında " Ta Ad devrinden beri" sözü bir darb-ı mesel olarak kullanılmakta olup bununla Ad kavminin Arapların en eski kavmi olduğunu ifade etmektedir. Cenab-ı Hak Ad Kavmine Hz. Hud'u peygamber olarak göndermiştir. Hz.Hud için bir rivayete göre yedinci atası Hz.Nuh'tur, bir rivayete göre de 6. Atası Hz. Nuh (a.s.)' tur. Ad Kavmi, Sadâ, Semûd ve Habâ adında üç puta taparlardı.

Hz.Hud (a.s.) ise onları Tevhid akidesine ve İslam'a davet ettiysede yanaşmamışlardır.

K.Kerim'de bunlar hakkında (26/128 – 135 ve 11/56 – 57) bilgiler verilmektedir.

Semud Kavmi :

Genellikle K.Kerim'de Ad Kavminin yanı sıra zikredilen ve tarihte ondan sonra gelen Semûd Arab-ı Bâide'nin en eski kollarından biridir. Ad Kavmi gibi Semûd Kavmi de Peygamberleri Sâlih (a.s.) 'a son dere kötü davranmaktan dolayı onlarda yok olmuşlardır.

Hz.Salih'in gösterdiği ilahi mucize deneyi öldürdüklerinden zelzele ve yıldırımla helâk edilmişlerdir. Semûd kavminin özellikle dağ yamaçlarında yaşadıkları ve buraları oyarak yurt edindikleri ve yine bu kayalara yazdıkları birçok kitabeleri bulunduğu yapılan tetkiklerde görülmüştür.

Semud kavmi hakkında Tevrat'ta pek bilgi olmamasına karşın K.Kerim'de bol bilgi verilmektedir. Bu

kavmin kayaları oyarak yaptıkları evler bu gün hâlâ mevcut olan el-Hicr bölgesinde bulunmaktadır.

Tasim ve Cedhis Kavimleri :Bu iki Arap kabilesi Hz.Nuh'un oğlu Sam'ın oğlu Ârami (İrem)'in oğlu Hud'un oğulları olup iki amca çocuğu kabilelerdir. Bu ikim kavim, Ad ve Semûd gibi hep birlikte anılmışlardır. Tasim ve Cedhis hakkında az bilgi olduğu gibi bunların ne zamandan beri yaşadıkları bilinmemekle birlikte Necid'in doğusunda Yemâme civarında otudukları kaydedilir. Her ki kabile birlikte yaşamış olmalarına rağmen Tasim kabilesi Cedhisilere tahakküm etmişlerdir. Amalik veya Amalika adındaki Tasim kabile reisi Cedhisilere bir hayli zulmetmiştir. Hatta öyleki bu zulmü bir şiirle dile getiren bir kadını ve kocasını köle olarak satıp çocuklarını da kendisi köle yapmıştır. Bu kadının söylediği şiirden dolayı Cedisli bütün bâkire kızların zifafa girmeden kendisine teslim edilmesini istemiş ve bu emelini uygulamıştır.

Ancak yine böyle bir durumda karşılaşan bir kadının Cedhisilere gelip şiir okuyarak onları galeyana getirmesi sonucunda Tasımlı'lardan yalnız bir kişi dışında hepsini öldürmüşlerdir.Tasımlı'lardan Riyah B .Murr, bu durumu Himyeri hükümdarı Hasan B.Tubba'a bildirmiş ve Himyeri'lerin yardımıyla Cedhisilerden intikam almıştır.Umaym ve Ubeyl, ilk Cürhümiler ve Amalikalar hakkında da değişik bilgiler vermesine rağmen bunları genellikle Tasim ve Cedhis ile birlikte yaşamış ve bu iki kabileye yakın kabileler olarak kabul edilmişti.

Arab-ı Bâide dışarı oldukları Semâvi afetlerle ve tabiat şartlarının çeşitli zorlamalarıyla zamanla yok olup gitmişlerdir. Bir kısmı da K.Kerim'de belirtildiği gibi Peygamberlerine iman etmeyip Allah'ın mûcize ve emirlerini inkâr ettiklerinden Allah tarafından helâk edilmiş ve böylece tarih sahnesinden çekilmişlerdir.

Arab - ı Âribe

İslâmın doğuşundan önce yok olup giden ve onlardan hiçbir eser kalmayan Arab-ı Bâide'den sonra Kahtani ve Adnani diye bilinen Arab-ı Âribe ve Arab-ı Müsta'rebe'nin varlıklarını İslâm'ın zuhuru günlerinde sürdürdükleri görülür. Târih sahnesinde görülen ikinci grup Araplar olan Arab-ı Âribe (Kahtânî) Araplardır. Nesep âlimleri Kahtan'nın nesebini Nuh (a.s.)'a dayandırırılar.

Hatta bu soy kütükleri meselesi Emevilerin milliyetçilik yaptıkları dönemde Adnanî lerin kendilerini Hz. İbrahim ve İsmail'e dayandırmışlar üzerine Kahtâniler de kendilerini Hz.Hud'a dayandırmışlardır. Kahtan (veya bazen Arap kaynaklarında Yektan)' ın neslini gayet kabarık rakamlar vererek ayıklarlar. Bu çocukların sayısınının 24 – 38 arası olduğunu kaydedenler bile vardır. Kahtân'ın ölümünden sonra yerine oğlu Ya'rub'un geçtiği ve Yemen'de hüküm sürüp Ad kavminden geri kalanları yönetimi altına aldığı kaydedilir. Ya'rub kardeşlerini hâkimiyeti altındaki topraklara yönetici olarak tayin etmişti.

Ya'rub döneminde Kahtaniler en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. Bu dönemde Yemen'deki Add hâkimiyetine son verip Hicâz'daki Amalikleri de nüfuzları altına almışlardır. Kahtan'ın oğlu Ya'rub'un ilk defa Arapça konuştuğunu ve onun konuştuğu bu dile kendi adına izafeten "el-Arabiyye" denildiği kaydedilir.

Ayrıca Sebe' ve Himyerilerin de Kahtânilerden geldikleri bilinen bir husustur.

Başka bir ifadeye göre ise bütün Araplar'ın Hz. İsmail ve Kahtân'ın soyundan geldikleri, hatta Hz.İsmail'in de Kahtân'ın torunlarından olduğu ifade edilmekte ise de bu kanının yaygın ve sahih olmadığı açıktır.

Arab - ı Musta' rebe

Bu genel taksime göre Arapların üçüncü grubu olan Arab-ı Musta'rebe veya diğer adıyla Adnâniler yahut Nezâriler Hz. İbrahim'in oğlu Hz.İsmail'in sülâlesinden gelen gruptur. Hz.İsmail, Mekke'de yerleşmiş ve sonradan oraya gelen Cürhümîlerden Ra'le Binti Muzâz B. Amr el-Cürhümî ile evlenmiş ve bu evlilikten meydana gelen nesil İbrânilerle Kahtânilerin karışması ve İbrânî neslin zamanla Araplaşmasından dolayı bunlara Arab-ı Musta'rebe adı verilmiştir. Bu grubun ilk vatanı Mekke olup Hz. İsmâil Arapçayı burada öğrenmişti .Kaynaklar Hz. İsmail'in on iki çocuğunun olduğunu kaydederek. Fakat bunların isimlerinin Tevrat'tan isimler olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Kahtâniler, atalarının Kahtân olduğunu söylerken Arab-ı Musta'rebe de atalarının Adnân olduğunu belirtirler. Nesep âlimleri Hz. İsmail ile Adnân arasında kaç göbeğin olduğu hususunda görüş birliğine varamamışlardır. Bu ikisi arasında 40 göbeğin olduğunu söyleyenler olduğu gibi müddetin uzunluğundan dolayı farklı rakamlar verenler de vardır. Bu konuda farklı ve çok görüş olmasına rağmen bunlar içerisinde en isabetli görüldü İbni Sad kaydederek nesepçilerin bu isimleri uydurduklarını ve Adnan'dan sonra zikredilen isimlerin yalan ve uydurma olduğunu belirtir.

Arab-ı Musta'rebe veya diğer adıyla Adnânilerin ilk vatanları Mekke ve daha sonra Tihame olduğu görüşü bulunduğu gibi Semâvi âfet ve coğrafi gelişmeler sonunda Adnâniler zamanla yurtlarından göç etmeye başlamışlardır. Adnâniler Arabistan Yarımadasının bir çok yerine gidip yerleşmişlerdir. Hatta Irak ve Suriye'ye giden Adnâniler de vardır.

Adnân neslinden gelen en meşhur kabileler Maad ve Akk kabileleridir.

Maad

Adnan'ın oğullarından en büyüğü olarak kabul edilen Maad'ın Bâbil Kralı Buhtunnasir döneminde yaşadığı ve Buhtunnasir'in Adnâniler üzerine yaptığı saldırılar sonucu kuzeye kaçtığı kaydedilir. Babası Adnan'ın Buhtunnasir' la yaptığı mücadele sonucu mağlup olup kabilesiyle Yemen'e göç etmesinden daha sonra Yemen'e gelen Maad kabilesini ve hısım akrabalığı kurdukları Yemenlileri alarak tekrar kendi ülkesine

döner.

Kimi müverrihler de Adnân ve Maad'ı Hz. Mûsa ile çağdaş olduklarını kaydederler.

Kimi rivayetlere göre Maad kabilesinin zamanla Yemenlilerle çatıştığı rivayetlerine de rastlamak mümkündür.

Akk

Adnân'ın oğullarından bir diğeri Akk'tır. Bunun hakkında yek az bilgiye sahip bulunmaktayız. Fakat Maad'ın olduğu gibi bunun da ismi Câhiliye devri şairlerinin bir çoğunun şiirinde zikredilmiştir.

Tarihte Kurulan Arap Devletleri

Araplar belirli düzeyde kalmış kabile hayatı sürdüren Bedevilerin oluşturduğu çöl medeniyetinin yanı sıra yerleşik ve gayet ileri seviyede devlet ve şehir medeniyeti kurmuşlardır. Yönetimi,ordusu devlet teşkilatı, dil ve edebiyat,müzik ve sanat yönü ile ileri bir medeniyet düzeyine ulaşan bazı Arap devletleri tarihteki yerlerini alırken Sâmi ırkın mümtaz bir kolu olduklarını göstermişlerdir. Bu Arap devletleri tarihlerin yaptığı taksime göre Güney ve Kuzey Arap Devletleri olmak üzere ikiye ayrılır. Güney Arap Devletleri içinden tarihte tanınmış ve iz bırakmış olanları Main, Sebe, Himyeri devletlerinin yanısıra Hadramut ve Katabanlılarda zikredilebilir.

Kuzey Arap devletlerine gelince bunlarda genellikle bölgelerinde kendilerinden önce yapıyan Babil, Asur ve Fenikelilerden çok şey aldıkları gibi çağdaşları olan ve dönemin iki süper gücü Bizans ve Sâsani'den de etkilenmiş Nebatlılar, Polmirliler, Gassaniler, Hireliler ve Kindeliler zikredilebilir.

Güney Arabistanda'da Kurulan Devletler

Main Devleti (M.Ö. 1300 – 630) :

Tarihte ilk kurulan Arap Devleti olarak bilinen Main Krallığı genel bir kanaate göre M.Ö. 1300 – 600 yılları arasında Güney Arabistan'da hüküm sürmüş bir devlettir. İlk İslâm kaynaklarında fazla bilgi bulunmamasıyla birlikte Yemen'de bir şehir veya kale diye Main veya Barakiş adlarından söz edilmektedir.19.asrın sonlarına kadar elimizde pek bilgi bulunmazken bu dönemde Avrupalı bir Oryantalistin Yemen'in başşehri Sana'nın doğusunda yaptığı kazılarla Mainli'ler hakkında belirli bir bilgi seviyesine ulaşılmıştır. Daha sonra Mısır I. Fuad Üniversitesi ilim adamlarından Muhammed Tefvik 1944-1945 yılları

arasında yine aynı bölgede yaptığı araştırmalar sonucu yeni bilgiler elde etmiştir. Ayrıca Edvard Glaser başta olmak üzere birçok Avrupalı ve İşlâm ilim adamlarının çabaları sonucu bölge hakkında çeşitli çalışmalar da mevcuttur.

Bu çalışmalar ışığında elde edilen bilgilere bakıldığında Main Devletinin kuruluş ve yıkılış tarihleri hakkında çok değişik bilgi ve kanaatler bulunmaktadır. Her ne kadar genel kanaate göre M.Ö 1400-1300 'lü yıllardan başlayıp 700-600'lü yıllara kadar varlıklarını sürdürdükleri ifade edilse de bazı tarihçi ve araştırmacılara göre M.S. II. asıra kadar yaşadıkları kabul edilir. Fakat Sebe devletinin kuruluşu ile Sebe'lilerin Main devletini yıktıkları hakkındaki kanaate bakılırsa bu devletin M.Ö. 700-600 yıllar arasında yıkıldığını ifâde etmek mümkündür. Tüm bunlara rağmen Main'liler hakkında kesin bilgiler ancak yeni kazı ve çalışmalar sonucu ortaya koymak mümkün olur.

Main Hükümdarları

Yapılan kazı ve çalışmalar sonucunda epey bir hükümdar listesi yapılmışsa da kapsamlı bilgileri önemli bir ilim adamı olan Cevad Ali'den almak mümkündür. Cevad Ali on iki ciltlik eserinde Main Hükümdarlarını yedi tabakaya ayırmıştır. Bunlardan birinci tabaka dört hükümdardan, ikinci tabaka beş hükümdardan, üçüncü tabaka dört hükümdardan, dördüncü tabaka iki hükümdardan , beşinci tabaka üç hükümdardan, altıncı ve yedinci tabakaların her biri de ikişer hükümdardan oluşmaktadır. Bu duruma göre bu yedi tabaka yirmi iki hükümdardan meydana gelmektedir.

Dışilişkiler

Eldeki çeşitli kitabelerden elde edilen bilgiler ışığında Main ve Hadramut devletleri hükümdarlarının kardeş çocukları oldukları ve aralarında son derece yakın ve samimi ilişkilerin olduğunu göstermektedir. Ayrıca başka kitabelerde Main Devletinin kuzeyde Dımaşk yöresinde yaşayan bir Arap Devleti ile arasında savaşın vuku' bulunduğunu belirtirler.

Yönetim

Main Devleti hükümdarlarına "Melik" yani kral ünvanı verilmekte olup, babadan oğula gečen bir yönetim şekline sahipti. Bu ünvanı hükümdarla birlikte kardeşleri de kullanıyorlardı. Ancak onların aynı hak ve yetkilere sahip olup olmadığı bilinmemektedir. Main hükümdarlarına "mazvad" ünvanının verildiği de kaydedilir. Main Devleti içerisindeki kabilelerin yönetiminin Mekke'deki Dârun-Nedve'ye benzer bir statüleri olduğu kaydedilir.

Main Devleti yönetim açasından çeşitli bölgelere ayrılmış olup her bölgenin başında "kebir" denilen bir yönetici vardı.

Ekonomik Hayat

Bilindiği üzere Güney Arabistan verimli topraklara sahip olduğundan ekonominin temeli tarıma dayanmakta idi. Ticarete gayet gelişmiş olan Main'liler, Hint ve Çin'den getirdikleri malları Habeşistan, Mısır, Suriye ve Filistin'e götürüp satarak ticarete de ilerlemişlerdir. Kitabelerde "Fer" denen tarım ürünlerinden alınan onda bir vergi bulunmaktadır. Mâbedlerin kendilerine has vergileri bulunmaktaydı. Ayrıca kiraladıkları arazilere de sahiptiler. Vergilerini bölge büyükleri, kabile reisleri ve yöneticileri toplar devlet hazinesine gönderilecek payı hemen gönderirlerdi.

Mâbedlerin yönetim işlerini yüklenenler genel olarak Mâbedlerin her türlü ekonomik işlerini de yüklenirlerdi. Mâbedlerin ekonomik hizmetlerini yerine getirenler vergilerden muaf tutulurlardı. Mâbedlerin geliri hemen hemen devlet gelirine eşitti. Satışlarda yapılan muamele ilk çağ toplumlarında görülen eşya takasıyla idi. Bu durum paranın darb edildiği dönemlerde de sürmüştür. Çünkü her dönemde meskukat az idi. Mainliler paralarına "Drahma" yani dirhem diyorlardı. Paraların üzerindeki şekillere bakıldığında bunların Büyük İskender'in paralarından ilham alınarak yapıldığı şüphesizdir. Büyük bir ihtimalle Mainlilerin kullandıkları paralar Arapların tarihte ilk paralarıdır.

Sebe Devleti (M.Ö. 750 - M.S. 115)

Sebe' Arabistan Yarımadasının güney batısında yani bu günkü Yemen'de yaşamış bir kavmin adı olarak bilinir. Aynı zamanda Sebe' adı devletlerine de verilen bir isimdir. Sebe' devleti hakkında çeşitli bilgiler bulunmakla birlikte bizim için en sağlam ve en geçerli kaynak K. Kerim' dir. K. Kerim'de Sebe' ismi iki ayrı yerde (Neml Suresi 22.ayet ve Sebe Suresi 15.ayet) geçmekte ve kısa da olsa bazı bilgiler verilmektedir. Son dönemlerde yapılan kazı ve araştırmalarda Basra Körfezi ile Kızıldeniz arasında, Yemen'de yaşadığı kabul edilen bu kavim ve devletin adına çok ileri dönemlerde rastlanmakta ve M.Ö.3000 yıllarında hüküm sürdüğü de tahmin edilmektedir. Sebe'lerin aslı hakkında kaynaklarda verilen bilgiler genellikle onların Arab-ı Ârîbe'nin atası olan Kahtân'a dayandıkları istikametindedir.

K.Kerim ve Tevrat'ta Hz. Süleyman B. Davud'un Sebe' Kraliçesi ile olan ilişkisinden sözedilmektedir. Hz.Süleyman'ın yaşadığı dönem kesin bilinmemekle birlikte Sebe' Devletinin kuruluşu için verilen M.Ö. 750 yılından çok önceleri olduğu ifade edilmektedir.

Genel olarak M.Ö. IX y.y'da yaşadığı kanaati hâkim olan Hz. Süleyman'ın Sebe' kraliçesi ile görüşmesi kesin bir nass ve Kur'anî bilgi ile sabit olduğuna göre Sebe' devletinin M.Ö. dokuzuncu y.y.' da yaşadığı muhtemel bir husustur. Sebe'liler yaptıkları su bentleri ile tarıma yönelip bunun sonucunda ekonomik bir rahatlığa kavuşmuşlardı. Bu ekonomik rahatlığın sonucu olarak ta ülkelerini bir hayli ma'mur hâle getirmiş, şehirlerde büyük kaleler inşâ ettirip buralarda büyük ordular barındırmışlardı. Bu bayındırlık ve askeri gelişmenin bir sonucu olarak Main devletine ait birçok yerleri ele geçirmişlerdi.

Mukarrib (Kahin) hükümdarların en sonuncusu olan Kariba-al (Karibi-il) satar yönetiminin bir döneminde mukarrib lakabını bırakarak "Melik " yani kral ünvanını almıştı. Ondan sonra gelen hükümdarların hepsi Melik ünvanını kullanmışlardı. Kariba-al vatar "mukarrib ünvanını bıraktığı gibi hükümdarların taşıdığı dîni özellikleri de terketmişti. Böylece yönetim dini özelliğinden öte dünyevî bir saltanat şekline dönüşmüştü. Bu dönemlerde başşehirleri Sirvah bütün başkentlik özelliklerini kaybetmiş ve devlet merkezi Ma'rib'e taşınmıştı. Ma'rib bugünkü San'a' ya yakın bir yerde kurulmuştu.

Sebe' krallar Devri

M.Ö VI y.y.'da mukarribler dönemini terk ettikten sonra başlayan krallık döneminde Sebe'liler eski güçlerini yavaş yavaş yitirmeye başlamışlardır. Ekonomi ve bilhassa tarım alanındaki gelişmeler bu dönemde duraklamıştır. Seb'e Krallıkları dönemi M.Ö – 115 yıllarına kadar hüküm sürmüşlerdir. Her biri adına olmazsa da birçokları adına kitabeler bulunmuş ve bu kitabelere dayanılarak hükümdar listeleri hazırlanmıştır.

Sebe Devletleri

Sirvah :

Mukarribler döneminde Sebe' Devletinin başşehri Sirvah idi Hükümdarlar burada otururlardı. Zira Sebe' halkının özel tanrısı olan Almikah mibedi bu şehirde bulunuyordu.

Sirvah, San'a şehri yakınlarında ve bugün Sirvah harabeleri (el-Haribe) adıyla bilinen yerde idi. el-Hemedani eserlerinde birkaç yerde Sirvah'tan söz etmekte ve San'a ile Ma'rib arasında olduğunu kaydetmektedir. Sirvah başşehir olduğu dönemlerde bile "Büyük" ünvanı taşıyan bir görevli tarafından yönetilirdi. "Büyük" Mukarrib'e karşı sorumlu idi.

Ma `rib :

Sirvah Mukarriblerin başşehri olarak tanınmıştır. Ma'rib yine o dönemlerde Sebe' devletinin önemli bir şehri idi. Yasa –Amar döneminden sonra Ma'rib'te yapımına başlanan sedlerle bu şehrin önemi artmış ve zamanla Sirvah'ı gölgeleyerek devletin merkezi olmuştu .Ma'rib şehri Seylü'l – Arim olayından sonra tamamen yıkılmış yerin altında kalmış olmasına rağmen şöhreti gümümüze kadar ulaşmış ve hâlâ bu şöhretini korumaktadır.

Sebe' Devletinin Yıkılışı :

Araştırmalarda Sebe' Devletinin M.Ö. 115 yılında iktidarını kaybettiği ifade edilmektedir. Bazı Arap tarihçileri ise Sebe' devletinin yıkılışını Seylü'l – Arim diye bilinen Ma'rib Sed dilinin yıkılışına bağlarlar. M.Ö. IX y.y.'dan beri varlığını sürdüren Sebe' Devletinin M.Ö. 115 yılında yıkıldığını ve yerine Himyeri devletinin kurulduğunu bildiğimize göre Sebe' devletinin asıl yıkılışının Ma'rib seddinin yıkılışından çok önceleri olmalıdır. Seddin M.S.IV y.y.'da yıkıldığı bilindiğine göre Sebe' devletinin M.Ö. 115 yılında sadece bir iktidar değiştiğini söylemek mümkündür .Fakat bu iktidar değişikliğinin durup dururken olmadığı muhakkaktır. Asırlardır süren Sebe' hakimiyetinin zamanla zayıflaması üzerine aynı babadan fakat ayrı bir koldan gelen Himyeriler bölgedeki Kahtani Araplarının bir müddet daha varlıklarının sürdürmelerini sağlamıştır.

Himyeri Devleti (M.Ö. 115 – M.S. 525)

Kahtani Araplarının Güney Arabistan'da kurdukları diğer bir devlet de "Himyeri Devleti" dir.Himyeri Güney Arabistan'da meşhur olan bir kabile idi. Güney Arabistan'da kurulan devletlerden nüfusu en kalabalık olan Himyer Devleti olup Sebe' devletinden sonra tarih sahnesine çıktığı kabul edilir. Himyer adına genellikle devletin M.Ö. 115 yılında kurulduğu tarihten bir müddet öncesinde rastlanmaktadır. Himyer kabilesi aynı bölgede yaşayan Hibban ve Zib kabileleriyle birleşerek güç kazandıktan sonra tarih sahnesinde görülmüştür.Himyeri devleti Sebe' ülkesi ile Kızıldeniz arasındaki bölgesi ilk defa ortada gözükümüştür. Bu bölgeye Kataban adı verilir. Himyeriler önce Kataban kabilesinin topraklarını ele geçirmiş daha sonra da Sebe' devletinin zayıflamasıyla bu devletin topraklarına sahip olmuşlardı.

M.Ö. 115'de başlayan M.S. 525 yılına kadar tam 640 yıl hüküm süren Himyeriler hemen hemen iki eşit döneme ayrılır. Bu iki dönem hükümdarlarının o dönemde kullandıkları isimlere ve lakaplara göre birbirinden ayrılıyorlardı.

Sebe' Devleti yöneticileri daha çok sed inşasına ve tarım faaliyetlerine yönelirken Himyeriler bütün güçlerini savaş ve fetihlere yöneltmişlerdi. Himyerilerin ilk dönemleri hakkında sağlam,güvenilir,doyurucu ve ikna edici bilgiye sahip değiliz. Kaynaklar göre bunların ilk hükümdarlarına "Tubba" adı verilmektedir.İlk Himeri hükümdarları yani "Tubba" lar feodal bir yapı kurmuşlardı. Bu idari yapının yanısıra Güney Arabistan Himyeri Devleti zamanında önceki diğer iki devletin hüküm sürdüğü devrelere nazaran,çok daha iyi gelişmiş ve en yüksek zirvesine ulaşmış bir medeniyet meydana gelmiştir. İki döneme ayırdığımız Himyeri Devlet hükümdarları ilk dönem de "Tubba" ünvanını kullanırken M.S 300 yılından itibaren başladığı kabul edilen ikinci Himyeri Hükümdarları "Melik" ünvanını kullanmışlardır. Himyeri hükümdarlarından Ebu-Kerib Es'ad 'ın Kabe'yi ilk defa örtü ile örttüğü kaynaklarda belirtilir.

Yemen'de Habeşistan Hakimiyeti

Kur'an-ı Kerim'de "Ashabu'l – Uhdud" diye anılan bu mü'min Necran hiristiyan halkı Zu-Nuvas tarafından diri diri ateş hendeklerine atılmış ve zulümle katledilmişlerdi. Bunun üzerine o devrin en büyük

Hıristiyan devleti olan Bizans İmparatorluğu hükümdarı Justinyanus Necran Hıristiyanları'nın intikamını almak üzere Habeş hükümdarı Necaşi' ye haber göndermişti.

Necaşi, kumandanlarından Argot adında birisinin kumandasında ordularını Yemen üzerine sevk etmişti. Bu Habeş ordusu 525 yılında Yemen'e girmiş ve burayı istila etmişti. Böylece burası Habeşistan egemenliğine girmiş oldu. Habeşlilerin Yemen istilasına dayanamayan bir Himyeri kahramanı olan Seyf Hanı Zu Yezun başlattığı bir hareketle İranlıların desteğini sağlamıştı. İran Kısrası Anuşirun Seyf'i destekleyerek 575 yılında Yemen üzerine bir ordu sevk etmişti. Bu ordu Habeşlilerin Yemen hakimiyetine son vermişti. Bölgede başlayan İran hakimiyeti ise 628 yılına kadar sürmüş ve bu tarihte Yemen'in V. vâlisi Bazan, İslâm'ı kabul edince bölge İslam devleti sınırlarına dahil oldu.

Yemen'de Hüküm Sürmüş Diğer Kabile ve Devletçikler

Güney Arabistan'da hüküm süren Main, Sebe' ve Himyeri gibi üç büyük devletin dışında bazı küçük devletler ve bağımsız kabileler yaşamıştır. Bunlar genellikle bu üç büyük devlet zamanında da kısmen veya tamamen bağımsız idiler. Bu küçük devlet ve kabilelerden büyük ve önem sırasına göre Güney Arabistan'da önemli ve hayli geniş bir bölge olan Hadramut'a adını vermişti. Hadramut Devletinden başlamak üzere Kataban, Didan, Uhyan'ın yanı sıra Zu ve Kayl ünvanlarını taşıyan diğer küçük kabileler hüküm sürmüştür.

Hadramut Devleti :

Yemen'de kurulan ilk büyük devlet olan Main devletinin çağdaşı olup Güney Arabistan'da kurulan diğer bir devlet de Hadramut Devleti'dir. M.Ö. yaşamış olan Hadramut bölgede büyük bir alanın ismi olmuştur. Yapılan kazılarda elde edilen kitabelere göre Hadramut'da M.Ö. yedinci veya beşinci y.y.'da yaşamış bir devletin olduğu görülmektedir. Main Devleti mukarriblerinin Hadramut'a hakim oldukları dönemler vardır. Fakat bu hakimiyet ve istila Hadramut'un müstakil bir hükümdarlık oluşuna kadar sürmüştür.

Hadramut hükümdarlarına "Melik" ünvanı veriliyordu. Bu meliklerin her biri bölgenin bir vadisinde bağımsız olarak yaşadığı gibi ayrıca genel büyük Melik'in yöneimi altında da yaşarlardı. Hadramut Arapları Arab-ı Ârîbe'nin nesli tükenmeyen kısmından kabul edilmektedir. M.S. 370-330 yıllarına kadar kabilevi varlıklarını sürdüren Hadramutlar bu tarihten sonra Himyeri Devletinin bünyesine girmiş ve bu devlet içinde kaybolup gitmişlerdir.

Hadramut Kabile ve Şehirleri [q1] [q1]:

Diğer bütün Arap diyarında olduğu gibi Hadramut'ta da güç,kuvvet,hüküm ve saltanat sahibi kabile,aşiret ve aileler vardır.Bunlardan Şakim ve Reşm kabileleri Hadramut'ta hüküm sürmüş ve kitabelerde adı geçmekte olan kabilelerdir.Özellikle Reşm kabilesinin Sebe'li olduğu ve zamanla bu bölgeye gelerek Hadramut Devletine bağlandığı tahmin edilmektedir.

Hadramut'un diğer meşhur bir kabilesi olan Esed kabilesi Milat'tan sonraya kadar yaşamış ve hala kalıntıları olan bir kabiledir. Necid bölgesinde oturan Esed kabilesinin bir bölümü Hadramut'a zamanla yerleşip buranın söz sahibi kabileleri arasında yerini almıştır.

Hadramut şehirlerine gelince başşehirleri Sabbata'dır. Ayrıca Şahus, Hahnem, Hadramut, Dav'n, Hacareyn, Havra , el-Cevrfa, Taris gibi şehirlerle birlikte önemli bir liman şehri olan Kana Emprorium önemli merkezlerdir.

Kateban Devleti

Main ve Sebe Devletlerinin çağdaşlarından olan bir diğer Güney Arapları devleti de Kateban Devletidir. Arabistan Yarımadasının güney batısında Babu-l Mendeb ve Aden körfezine kadar uzanan coğrafya üzerinde yer alan Kateban devleti M.Ö III. Asrın başlarında tarih sahnesinde görülmüştür. Elde edilen kitabeler üzerinde çalışan Avrupalı arkeolop ve tarihçiler genellikle Kateban halkının M.Ö. 1000 yıllarından sonra tarih sahnesinde görüldüğünü ve M.Ö. ikinci asırdan evvel yıkılıp kaybolduklarının ,keza diğer güney arapları arasında eridikleri kanaatini belirtirler. İlk Kateban hükümdarları Sebe' Devletinde olduğu gibi "İlaha Yakın Kişi" anlamında "Mukarrib" ünvanını taşıyorlardı.Hükümdar onlara göre halk ile arasında bir aracı ve sefaatçı idi. Zamanla yönetim alanı genişleyip hükümdar ve halk kitlesi arasındaki ilişkiler Ma'bedin dışına taşınca hükümdara kral anlamına gelen "Melik" ünvanı verilmeye başlanmıştır.Bu gelişme aynen Sebe' Devletinde gördüğümüz gelişmenin aynısıydı.Aynı bölge üzerinde yaşayan aynı ırktan gelen iki çağdaş devletde yönetimin de aynı ve benzer olması kaçınılmazdır. Katebanların merkezi Tamna Şehri idi.

Güney Arabistan'daki Diğer Küçük Kabileler

Güney Arabistan'da şimdiye kadar üzerinde durduğumuz büyük küçük devletlerin yanı sıra bölgede yaşamış birçok kabile mevcuttur.Bu kabileler Arab-ı Aribe'den olmakla birlikte bir kısmı varlığını sürdürerek tarihte unutulmayacak bir yer edinmişlerdir. Bu kabilelerden bazıları şunlardır.

Hemdan Kabilesi:

Güney Arabistan'da yaşayan kabileler arasında hemen hemen varlığını sürdüren en büyük kabile

olarak tanınan Hemdan kabilesinin Sebe'lilerle aynı soydan geldikleri ileri sürülür. Sebe' Devletine çağdaş olduğu ve daha ilerde diğer kabileler gibi onun da Himyeri Devleti bünyesinde eriyip gittiği tahmin edilmektedir. Müstakil olarak varlığını sürdürememesine karşılık kabile olarak İslâmi devirde hatta günümüze kadar gelebilmiştir. Hemdaniler cahiliye devrinde bölgenin güçlü kabileleri arasında görülmektedir. Habeşistan'ın Yemen Valisi Ebrehe, Ka'be'nin üzerine bir sefer düzenleyince Hemdan kabilesi ona karşı savaşmış ve Ka'be'yi korumak üzere bir araya gelen Güney Arap kabileleri arasında yer almıştır.

Hemdaniler H.9/M. 630 yılında Malik B.Namat ve Zu'l-Mis'ar adındaki temsilcilerini Medine'ye Hz. Peygamber'e göndererek İslam ile tanışmışlarsa da o yıl müslüman olmamışlardı. Fakat bir müddet sonra Hz.Ali kumandasında bölgeye gelen İslam ordusuna itaat edip müslüman olmuşlardı.

Suhaym :

Suhaym kabilesi Güney Arapları arasında saygılı bir yeri olan kabilelerdendir. Suhaym'ın geniş arazileri olup bu arazileri diğer kabilelere ücret karşılığında kiralandı. Şibam Suhaym ,bölgesi kabilenin sahip olduğu toprakların merkezi kabul edilirdi. Suhaym hükümdarları yol açmak,kanalları yapmak v.b. hususlarda Ümran faaliyetlerinde de bulunmuşlardı.

Akrab :

Bugüne kadar güney Arabistan'da adına rastlanan bir kabilede "Akrab" kabilesidir.Güney Arabistan'da "Akrib Dağı" "Akrabiler" gibi isimlere rastlanır.Aden'de de aynı ismi kullanan bir kabilenin yaşadığı söylenir.Akrab Kabilesi Suuhaym'a tabi olup onun halefi durumundadır.

Havlan :

Güney Arabistan'da bulunan kitabelerden anlaşıldığına göre Havlan kabilesi güçlü ve büyük bir kabile idi. M.Ö. 1000 yıllarında yaşadığı tahmin edilen Havlan Kabilesi, Main Devleti ile çağdaş idi. Havlanlar,Sebe'lilere yakın bir bölgede oturup onlarla sınırdaş idiler .Hatta onların Ma'rib'te oturdukları söylenir. Bu da Sebe' devletinin tam merkezi demektir.

Havlan kabilesi Kasım 631 tarihinde Medineye bir heyet göndererek İslam'a girmiş ve "Amm Anas" adını taşıyan putlarını ve tapınaklarını yıkmışlardı. Fakat Hz. Ebubekir devrinde de irtidat olaylarına karışmışlardı. Bugün bu kabile ve diğer bölgede yaşayan aşiretler Zeydiye mezhebine bağlıdırlar.

Arbain :

Güney Arabistan'da yaşamış diğer bir kabile de Arbain kabilesidir.Kabile reislerine "melik" yani kral

ünvanını verildiği halde bunlar bilindiği anlamda meelik olmayıp sadece reislerine mücerred olarak bu ismi vermişlerdi. Arbain kabilesi bir emirlik veya şeyhlikle yönetilmiştir. Bu kabileler dışında Bata', Sam'î ,Hamlan, Yuheybib, Yersuum, Sama' oğulları, Remes, Sakran, Evsan gibi kabile ve emirliklerin güney Arabistan'da hüküm sürdüğünü görüyoruz.

Güney Arabistan Medeniyeti

Güney Arabistan'da Sami ırkın oluşturduğu ve milattan önce X.y.y. öncelerine dayanan çağına göre köklü bir medeniyet vardır. Sümerler, Akadlar, Bâbil ve Fenikelilerin Sami ırkın ayrı ayrı kolları olarak kurdukları medeniyetler ister istemez güneyde yaşayan kitleleri de etkilemiş ve Main devletinin varlığı ile Yemen ve çevresinde bir medeniyet kurulmuştur. Bu medeniyet Main Devleti ile başlayıp kendilerinden sonra Sebe' ve Himyerilere intikal etmiş ve M.S. IV.asrın sonlarına kadar yaşamıştır.

Burada kurulan muhteşem saraylar inşa edilen sedler (barajlar) bu medeniyetin seviyesini göstermeye yeterlidir. Halkın giydiği ipekli elbiseler,kullandığı altın ve gümüş kapkacaklar ,yetiştirdiği bağ ve bahçeler, tarım alanındaki faaliyetleri medeniyetlerini ve ekonomik seviyelerini ortaya koyan önemli ve canlı örneklerdir.

Eski Mezopotamya medeniyetinin misali Güney Arabistan da yani Yemen ve çevresinde görülmekte olup bilhassa buradaki saray ve mahfedler bu medeniyetin aynası durumundadır. Ma'bed kalıntılarında elde edilen kitabeler bu devletler hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır.

Yukarılarda her bir devleti ayrı ayrı incelerken gördüğümüz gibi yönetim genellikle baabadan oğula intikal ediyordu.Hatta kardeşlerin bile birbirlerine saltanatta varis olduğu görüldüğü gibi baba ve oğul müşterek hükümdar olarak yönetimlerini sürdürebiliyorlardı.Hatta Sebe' devletinde hükümdarlığı bir kadının üstlendiğini görüyoruz.Ki bu da bu medeniyet bünyesinde kadının yönetimde etkili olduğunu ve hükümdar olabileceğini gösteriyor.

Yemen hükümdarları burada kurulan bütün devletlerde görüldüğü gibi önemli kanun ve ilanları taştan veya bronzdan levhalar üzerine yazdırıp halkın gelip geçtiği yerlere ve bilhassa mabed duvarlarına astırarak herkesin görüp duyabileceği yerlere kitabe olarak koyduruyorlardı.

M.Ö. X. y.y.'a kadar uzanan bu medeniyete sahip devletler para basmış ve kullanmışlardır.

Yemen coğrafi konumu itibariyle ticaret güzergahını elinde bulundurmuş ve bunu asırlarca sürdürmüştür.Ve bu ticareten de bayağı faydalanıp zenginleşmiş ve gelişmiştir.

Güney Arabistan'da ticaretin yanısıra birçok sanat ve zanaat çeşitleri de gelişmiş bulunuyordu.Bunların içerisinde dokumacılık ve silah sanatının bayağı geliştiğini söyleyebiliriz.Bunların yanında deri işlemeciliği olan Dedbağlık ta önemlidir.

Sanat Eserleri ve Saraylar

Arap edebiyatına konu olup,şiiirlere yansıyan saray ve barajlar,Yemen halkının bıraktıkları dev eserlerin sonra gelen nesiller üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Arap şairleri son zamanlara kadar şiirlerinde işledikleri Yemen saraylarını mübalağa ile uzun uzun tasvir edip durmuşlardır.

Önemli saraylar şunlardır: Gumdan Sarayı,Nait Sarayı,Reyde Sarayı,Sırvah ve Madr Sarayları,Güney Arabistan'da inşa ettirilen en meşhur ve büyük saraylardır.

Bu sarayların yanısıra Yemen ve dolayısıyla Güney Arabistan'daki eserlerin önemli bir kısmını sedler oluşturmaktadır.

Güney Arabistan'da inşa edilen bu sedlerin yüz civarında olduğu ifade edilmektedir.Bu sedlerin en meşhuru en büyüğü Arim veya Ma'rib Seddi'dir.

Ma'rib seddinden başka Kasan,Rebvan,Şahran,Tamhan,İbad,Lahe,Seddül'l-Aris,Zu-Şihal,Zu-Ruayn,el-Meliki,el-Mehbad,en-Nuvas,el-Hahik,Rey'an gibi önemli sedler daha olduğu bilinmektedir.

Kuzey Arabistan'da Kurulan Devletler

Nebâti devleti (M.Ö. 169 – M.S. 106):

İslâmdan önceki Arapların tarihinde Güney Arabistan'da kurulan Kahtani devletlerinden başka kuzey ve orta bölgelerde kurulmuş birkaç devletin daha olduğunu yukarıda kaydetmiştik.

Kahtani Arapları dışında kalan Mezopotamya'dan Filistin bölgesi güneylerine gelip burada yaşayan Edomluları hakimiyeti altına alarak devlet kuran bir başka Arap kitleyi görmekteyiz. Bu kitlenin eski tarihi hakkında pek bilgiye rastlanmamaktadır. Nebatiler olarak tarihe geçen bu kitlenin konuştuğu lehçe Ârâmi lehçesine yakın olduğu için araştırmacılar da Arap olmadıkları kanaati hâkim olmuşsa da bu bir nazariyeden

öteye geçememiştir. Nebatîlilerin Haris, Malik ,Ubâde ve Cemile gibi isimler kullandıklarını gören eski çağ tarihçileri bunların kesin olarak arap olduklarına hüküm vermişlerdir.

Nereden geldikleri konusunda ittifak olmasa dahi doğudan Edom'a gelip yerleştikleri ve Edomluları bünyelerinde erittikleri konusunda ihtilaf yoktur. Nebatiler bugünkü Ürdün toprakları üzerinde yerleşmiş ve bir müddet sonra bölgenin en büyük şehri olan Petra'yı ele geçirmişlerdi. Bugün buraya "Vadi Musa" adı verilmektedir. Nebati başşehri Petra, M.Ö IV.y.y.'ın sonlarına doğru Yemen ile Akdeniz arasında işleyen kara ticareti yolunun aynen bir anahtarı gibi idi.

Nebatiler, Edom ülkesine M.Ö. 587 yılında yerleşmiş ve ilk defa bu yıllarda tarih sahnesinde görünmüşlerdi.

Nebatilerin bir kısmı hayvancılık bir kısmı ticaretle uğraşıp göçebe bir hayat sürdürüyorlardı. Ancak zamanla Edom' da yerleşip mükemmel bir medeniyet kurmaya başlamış,bakır ve demir madenlerini kullanmayı öğrenmiş,o kaya oyuklarında başlattıkları ilkel hayatlarını yeni bir medeniyete dönüştürmüşlerdi.

Nebatiler,Yunanlılardan ve Perslerden çok hususta yararlanmış,şehirlerini eski Yunan şehirlerine benzetip o tarzda düzenlemiş ve yine Yunan ve Roma tarzını takliden para bastırmışlardı.

Nebati Hükümdarları :

Tarihçiler kesin olarak ilk Nebati hükümdarının kim olduğunu bu devleti kimin kurduğunu açıklamayıp,devleti kuran ailenin kökeni hakkında kesin bir bilgi verememektedirler. Ancak milattan önce ve sonra hüküm sürmüş bazı hükümdarlarının isimlerini biliyoruz.

El-Haris veya Arethos ismi Nebati hükümdarlarının ismi ilk tesbit edilen olup,bazen bunun isim değil de hükümdarın lakabı olarak,Bizanslılarda Kayser,İranlılarda Kisra,Mısırlılarda Firavun gibi bir lakap olduğu tahmin edilmektedir.

Bilinen önemli hükümdarlar şunlardır : I.Haris, Zeyd İl, II.Haris, III.Haris, I.Malik Ubade, IV.Haris , II . Malik ve son hükümdarları III. Malik'tir.

Nebati devleti dolayısıyla Petra şehir ve medeniyeti en parlak devrini M.Ö. 9 - M.S.40 yılları arasında hüküm süren IV. Haris zamanında yaşamıştır.

Nebatiler Devleti IV.Haris'ten sonra zayıflamış ve III.Malik zamanında Roma hakimiyetine girerek tarih sahnesinden silinmiştir.

Nebati Şehirleri :

Nebati Devleti batıda Sina Yarımadasının ötesinden,doğada,İrak'a kadar uzanan topraklar üzerinde hakimiyetlerini sürdürmüşlerdi.

Petra şehri devletin en önemli merkezi ve başkenti olarak şöhret kazanmış önemli bir medeniyet beşiği idi.Petra Nebati Medeniyetini yansıtan birçok tarihi esere rastlanmaktadır.

Petra bugünkü Ürdün topraklarında bulunan harabeleri görkemli bir medeniyetin kalıntısı olarak önemli bir turistik özelliğe sahiptir.Nebatilerin ikinci önemli şehri el-Hicr idi.

Nebati Medeniyeti :

Göçebe bir hayata alışkın olan Nebatiler ilk dönemlerde kesinlikle bina inşa etmemiş ve bunu yaşayış tarzlarına engel saymışlardı.Hatta bina yapanlar en ağır bir şekilde cezalandırılırdı.

Çölde tamamen hür yaşamaya alışmışlardı.Saldırlardan çekindikleri için çöllere çekilmişlerdir.Zira hiçbir ordu çöldeki bu susuzluğa dayanamazdı.

Nebatiler yerleşik hayata geçtikten sonra Yunanlıları takliden para bastırmışlardı.

Petra'da I. Haris devrinden sonra birçok bina yapılmış ve çölde muazzam bir şehir kurulmuştur.

Tedmür Devleti (Palmirliler)

Bugünkü Suriye'nin başkenti Dimaşk (Şam) ile Fırat Nehri arasındaki sahada yaşamış bir devlet olan Tedmür Devleti,adını başkenti olan Tedmür (veya Palmyra-Palmyra)'dan almıştır.Tedmür şehri bugünkü Şam'ın 260 km kuzeydoğusunda ve Fırat Nehrinin 140 km batısında yer almış bir şehirdir.

Tedmür Devleti Milattan önceki asırlardan başlayarak Suriye'nin en mühim merkezi olan

Dımaşk,Humus ve Halep ile Irak ve Yunan şehirlerinden gelen yolların kesiştiği bir noktada olduğundan dolayı son derece önemli bir ticaret merkezi olmuştur.

Tedmür,devrin en büyük iki imparatorluğu olan Roma ve Pers İmparatorlukları sınırında olduğu için her iki devletin sürekli elinde tutmak istediği tampon bir bölge olmuştur.

Tedmür'ün en güçlü dönemlerinde yönetimi ellerinde bulunduranlar köken olarak Amalıklara dayanmakta olup,aslen Araptırlar.

Tedmür halkı tüccar ve ziraatçılardan oluşuyordu.

Tedmür,Babilliler,Büyük İskender,Roma İmparatorluğu ve Sasani'lerin hakimiyetine bazı dönemlerde girmiştir.Tedmürler özellikle Roma ve Sasaniler arasında denge siyaseti izlemiş bazen birini yanına alarak diğerine karşı savaşmış, bazende diğerini yanına alarak kendi varlığını sürdürmüştür.Bazen de tek başlarına bu mücadeleyi sürdürmüşlerdir.

Tedmür, Marcas Avrelius (M.S. 161 – 180) ve Septimulus Severeus (M.S. 193 – 211) zamanlarında Roma'ya bağlı iken yönetimde söz sahibi olan bir "Senato" oluşturmuştu. Senatonun bir başkanı vardı. Kanun yapma yetkisi olduğu gibi ayrıca on kişiden oluşan bir icra heyeti vardı. Yargı sistemi de ayrıca müstakil idi.

Tedmür, M.S. 130 ila 270 yılları arasında son derece muhteşem bir medeni dönem yaşamıştır.

Tedmürler en parlak devirlerini Uzeyre ve karısı Zenobia (Zebba veya Zeyneb) dönemlerinde yaşamışlardır.

Özellikle M.S. 226 yılında Erdeşir B.Babek B.Sasas İran'da iktidarı ele geçirip Sasani devletini kurunca Perslerle Romalılar arasındaki savaşlar yeniden canlanmış ve bu arada Tedmür için bağımsız bir devlet olma yolu açılmış oldu.Bu iki devlet arasında meydana gelen savaşlardan istifade eden Tedmür'ün ileri gelen şahsiyetlerinden Uzeyne, Tedmür'de bağımsız bir Arap prensi olmuştur.

Uzeyne,İran Kısrası Şapur'un Tedmür üzerine yaptığı sefer sonucu Romalıları yenince ona bağlılığını ve onun hakimiyetini kabul ettiğini bildirmek için ir elçi gönderdi.Ancak Şapur gelen hediyeleri basit bir Prenst'ten geldiği için kabul etmeyip nehire attırınca Uzeyne etrafına topladığı kabile ve Roma askerleriyle Şapur'un üzerine yürüyüp Sarayını ele geçirip çocuklarını da tutsak etti.Bu durumdan sonra Roma İmparatoru

Galien, sadece İmparatora ait olan "Agustos" ünvanını Uzeyne'ye vererek onu kendisine imparator ortağı yaptı.Uzeyne'nin öldürülmesinden sonra karısı Zenabia ,Tedmür'a daha da ileri bir medeniyet seviyesine ulaştırdı.Zenabia'nın Romalılar tarafından tutsak edilmesi ve ardından ölmesi ile Tedmür Devleti yıkıldı.

Hireliler (benulahm) devleti:

Hire Devleti etrafında yerleşen Benu Lahm'ın kurduğu devlet,Hire,bugünkü Küfe şehrinin yaklaşık 5 km güneyinde mevcut olan harabelerin bulunduğu yerde kurulmuştur.Yemen'den buraya göç eden Lahm,Cuzam ve Amile adlarındaki kabilelerden Lahm kabilesi diğerlerine nazaran daha eski ve köklü bir kabile olduğu için Hire devletini o kurmuştur.

Hirelilerin Miladi üçüncü asırdan sonra tarih sahnesinde devlet olarak görüldükleri bilinmektedir.

Bunlar üç ayrı grup idiler :

- 1-** Fırat nehri sahillerinde yerleşmiş olan Tenuh,
- 2-** Şehirlerde ikamet etmekte olan İbad,
- 3-** Bu iki grubun dışında kalan Hireliler olan Ahlaf grupları

Hireliler Miladi üçüncü asırdan başlayıp İslam'ın bu bölgeye hakim oluşuna kadarsürmektedir. Hirelilerin İslam öncesi Arap Medeniyetine katkıları büyük olmuştur.Tüccar bir kitle olan Hireliler ticaret kervanlarıyla yarımadanın dört bir tarafında dolaşım gittikleri yerlerde halka okuma yazma öğretiyorlardı.

Bu arada bazı Hire hükümdarları putperestlikten ayrılarak Hristiyanlığa girmiş ve bu dinin Araplar arasında yayılmasına sebep olmuşlardı.

Hire Hükümdarlığı M. 628 tarihinde tam bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.

Tenuuhoğullarının en meşhur ilk hükümdarlarından biri Malik'in oğlu Cezimet-ül Ebraş idi.Cezime'den önceki hükümdarlar hakkında pek fazla bilgi mevcut olmadığından genellikle Hire Tarihi onunla başlatılır.

Lahmi Hükümdarlarından en meşhurlarından biri "el-Muhrik" lakabı ile bilinen II.İmrül-Kays'tır.Ayrıca Arap şiir ve efsanelerine konu olan II. İmrül-Kays'ın oğlu Nu'man el-Aver'de bilinen büyük hükümdarlarından biridir.Lahmiler Devleti Nu'man el – Aver zamanında en şaşaalı ve en güçlü devrini yaşamıştır.

Altıncı y.y.'ın ilk yarısında Hire tahtına yine büyük bir hükümdar olan III.Münzir geçmiştir. (510 – 563) Lahmiler için en parlak bir dönem kabul edilen bu dönemin hükümdarı III.Münzir'e " Mau's-selma" (Gökyüzü suyu) adı verilmiştir.

III.Nu'man döneminde Sasani hükümdarı II.Hüsrev Perviz'in III.Nu'man'ı yanına çağırarak onu esir etmesi ve bu esaret hayatında III.Nu'man'ın ölmesi ile Lahmi'ler saltanatı son bulmuştur.

M.S. 618 yılında Hire Hükümdar sülalesinden olan Münzir B.Nu'man el-Mağrur adıyla bir prens tekrar Hire tahtına geçmiş olup Lahmiler sülalesi onunla son bulmuş ve İslam'ın Irak'ta yayılmasıyla Hire Devleti tarihe karışmıştır.

Kinde Devleti :

Nesep bilgileri Kindelileri genellikle Kahtani Araplarına ve bunların Kehlanoğulları koluna bağlarlar.Dolayısıyla Lahmi ve Gassanilerle aynı kökene sahiptirler.Rivayetlere göre bunlar önceleri Bahreyn ve Yemen civarında el-Muşakkar adı verilen yerde yaşıyorlardı.Fakat tam olarak tesbit edilemeyen bir tarihte buradan ayrılarak Hadramut atarflarına yerleşmişlerdir.Önce Hadramut'un Kinde şehrinde bir müddet yerleştikten sonra Demman taraflarında Mehre denilen yerde yurt edinmişlerdir.Bu bölgeye sahip olan Himyerilerle bir müddet barış içinde yaşamışlardır.Himyeri hükümdarları Kindelileri bir hayli takdir ettikleri için onları önemli görevlerde ve işlerde çalıştırmışlardır.Hatta onlara bu devletin üst kademelerinde ve orduda görevler vermişlerdir.

Himyeri hükümdarı Tubba Hassan B.Es'ad zamanında onun ana tarafından akrabası olan Hacr B.Amr Kindelilerin başında bulunuyordu.Hacr'un yönetimi sırasında son derece dağınık olan kabilelerini iyice toparlayıp aralarında tam bir birlik sağlamış ve Necid'teki topraklarını Lahmiler sınırına kadar genişletmişti.

Kindeliler Haris B.Amr zamanında güçlü bir devlet haline gelmiştir.Kindeliler en şaşıklı dönemlerini Haris B.Amr döneminde geçirirlerken Lahmilerin büyük hükümdarı III.Münzir'in başa geçmesiyle 529 yılında bu şaşıklı dönem son bulmuştur.

Haris- B.Amr'ın III.Münzir'e yenilip daha sonra sağındığı Kelboğulları tarafından öldürülmesiyle devlet kargaşalıklara boğulmuştur.

Haris B.Amr'dan sonra Hucr B.Haris'in de ölmesiyle Kindelilerin başına Hucr B.Haris büyük oğlu Muallakakü's-Seb'a şairlerinden olan İmriü'l-Kays geçmiştir.İmriü'l-Kays bir süre devleti toparlamaya

çalışmıştır.Fakat Sasanilere ve Lahmioğullarına karşı Bizans'tan yardım için Bizan'a gitmişse de Lahmilerin oyunları sonucu zehirleterek öldürülmüştür.Böylece Kindeliler tarihe karışmıştır.

Gassaniler devleti:

Ma'rib seddinin yıkılmasında sonra Yemen'den Kuzey Arabistan'a göç edip miladi üçüncü asırda Suriye'ye yerleşen bir arap hanedanıdır.Kahtanilerin Kehlan koluna mensup olan Gassaniler,Amr Muzeykiya B.Amr Maus-Sema adındaki kabile reisinin başkanlığında yaşayan bir kitledirler.Amr'ın oğlu Cefne Gassanilerin ilk hükümdarı ve devletin kurucusudur.

Gassaniler, Suriye'nin Dimaşk ve Tedmür civarına yerleşip kendi dilleri olan Arapçayı korudukları gibi burada konuşulan Arami dilini de öğrenmiş ve her ikisini kullanır olmuşlardır.Yaklaşık Miladi 200 yıllarında başkentleri Dimaşk olmak üzere devletini kuran Gassaniler ik hükümdarı Cefne İbn Amr'ın adına nisbetle bunlara Cefneoğulları adının verildiği görülmektedir. Cefne'nin yerine Amr,onum ölümü üzerine yerine oğlu Sa-lebe B.Amr hükümdar olmuş ve on yedi yıl müddetle hüküm sürmüştür.

Gassaniler Hristiyanlığı kabul ettiklerinden dolayı tam bir Bizans Eyaleti gibi davranmışlardır.

Gassanilerin en büyük hükümdarı olan II.haris B.Cebele zamanında devlet en şaşaalı devreni yaşamıştır.

Gassaniler Haris B.Cebele "Melik" diye hitap etmişlerdir.

Haris B. Cebele'den sonra oğlu Münzir B.Haris devletin başına geçmiştir.Bizans İmparatoru I. Kostantinos Tiberios'un Münzir'e gerçek hükümdarlık tacını giydirmesi ile Bizanslılar ona "Arapların Kralı" ünvanını vermişlerdir.

Bir süre sonra Bizans önce Münzir'i tutsak edip Konstantiniye'ye daha sonra da oğlu Nu'man'ı götürünce ve bu ikisi burada tututlu kalınca Gassani Devleti bünyesinde yaşayan kabilelerin her biri kendi reisini seçmek suretiyle ayrı bir yapılaştırmışlardır.Gassani Devleti zayıfladığı gibi Bizans'ın güney sınırları da zayıflamış ve bu durum İmparatorluğun ezeli rakip ve düşmanı Sasanilerin lehine olmuştur.Bizan'ın güneyini koruyarak güçlü bir tampon devlet Gassaniler aradan çekilmiş gibiydi. Bu fırsat bilen Sasani Kısrası, Hüsrev Perviz büyük bir ordu ile Suriye üzerine yürüyüp Kudüs ve Dimaşk'ı ele geçirdi. Bu istila hareketi 613-614 yılında meydana gelmiş ve Suriyedeki Gassani hakimiyetinin yıkılmasına yol açmıştı.Ancak Bizans'a bağlı olarak yine de Hz. Ömer devrine kadar varlığını sürdürmüş ve Halid ibn Velid ile diğer kumandanların Suriye

fetih hareketleri sırasında bu topraklar İslam Devletine bağlanınca tamamen yıkılmış ve tarihten silinmiştir.

Yaklaşık dörtyüz yıllık bir zaman Suriye'de hüküm süren Gassaniler bölgede bir hayli yüksek seviyede bir kültür oluşturmuşlardı. Arap Suriye ve Bizans medeniyetlerini birbiriyle kaynaştırıp gayet ileri derecede mimari eserler yapmışlardı. Çeşitli saray ve evler, zafer takları, su kemerleri, kiliseler, haham ve tiyatro salonları inşa ettirmişlerdi. Bugün bunlardan Kas'rül-Maşetta ve Kasrül-Abyaz'ın bazı harabeleri ayakta durmaktadır.